

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14556619>

БАСПА СӨЗДЕ ЗАРЗАМАН ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ӨКІЛДЕРІ

Сагиндикова Захра Сайдулла қызы

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі және әдебиет бағытының 3-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: Жарасбаев Нүркелді Абдурашид ұлы

Аннотация:

Бұл мақалада XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында қазақ әдебиетінде маңызды орын алған зарзаман поэзиясының өкілдері — Шортанбай Қанайұлы, Мурат Мөңкеұлы және Дулат Бабатайұлы шығармашылығының әлеуметтік мәні қарастырылады. Авторлар өз шығармаларында қоғамдағы әлеуметтік әділетсіздіктерді, халықтың тұрмысындағы ауыртпалықтарды және патша үкіметінің қысымын ашық сынга алған. Шортанбайдың, Мураттың және Дулаттың өлеңдері қазақ қоғамының рухани дағдарысы мен әлеуметтік теңсіздігіне назар аударып, халықтың бірлігі мен ұлттық санасының қалыптасуына шақырады. Мақалада әрбір ақынның шығармашылығының әлеуметтік мазмұны мен оның қоғамдағы өзектілігі талданады, сондай-ақ бұл шығармалардың бүгінгі қазақ қоғамы үшін де маңыздылығы көрсетіледі.

***Кілт сөздер:** зарзаман поэзиясы, Шортанбай Қанайұлы, Мурат Мөңкеұлы, Дулат Бабатайұлы, әлеуметтік әділетсіздік, халықтың тұрмысы, патша үкіметі, ұлттық сана, халықтың бірлігі, қоғамның рухани дағдарысы, әлеуметтік теңсіздік, қазақ әдебиеті, XIX ғасыр.*

“REPRESENTATIVES OF ZAR-ZAMAN POETRY IN PRINT MEDIA“

Abstract:

This article examines the social significance of the works of prominent representatives of the Zar-zaman poetry movement in Kazakh literature in the late 19th and early 20th centuries — Shortanbay Kanaiuly, Murat Mönkeuly, and Dulat Babatayuly. The authors of this movement openly criticized social injustices, the hardships of the people's lives, and the oppression of the tsarist government. The poems of Shortanbay, Murat, and Dulat draw attention to the spiritual crisis and social inequality in Kazakh society, while calling for national unity and the development of national consciousness. The article analyzes the social content of each poet's works and their relevance to society, highlighting the continued significance of these works for contemporary Kazakh society.

Keywords: *Zar-zaman poetry, Shortanbay Kanaiuly, Murat Mönkeuly, Dulat Babatayuly, social injustice, people's livelihood, tsarist government, national consciousness, unity of the people, spiritual crisis of society, social inequality, Kazakh literature, 19th century.*

Кіріспе: Зарзаман поэзиясы — қазақ әдебиетіндегі маңызды кезеңдердің бірі. XIX ғасырдың екінші жартысы мен XX ғасырдың басында қазақ қоғамы үлкен әлеуметтік-саяси өзгерістерді бастан өткерді. Осы кезеңде қазақ әдебиетінде жаңа мазмұн мен формада туындаған шығармашылық ағымдардың бірі — зарзаман поэзиясы болды. Бұл ағымның өкілдері қазақ халқының әлеуметтік теңсіздігі, ауыр тұрмысы, ұлттық бірлігі мен тәуелсіздігі үшін күресін өз шығармаларында кеңінен көрсетті. Зарзаман ақындары Шортанбай Қанайұлы, Мурат Мөңкеұлы, Дулат Бабатайұлы қоғамның рухани, әлеуметтік және саяси мәселелерін қозғап, өз заманындағы әділетсіздіктерді сынады. Олар шығармалары арқылы қазақтың ұлт ретінде сақталып қалуы, дәстүр мен ұлттық құндылықтардың болашағы туралы терең ойларын білдірді. Ақындардың поэзиясындағы әлеуметтік мазмұн бүгінгі қоғамға да өзектілігін жоғалтпаған, себебі олар көтерген мәселелер әрдайым адамзат қоғамында өзекті болып

қалуда. Бұл жұмыстың мақсаты — зарзаман поэзиясының өкілдері Шортанбай, Мурат және Дулат шығармаларының әлеуметтік мәнін зерттеу. Олардың әдеби мұрасы арқылы сол кезеңнің қоғамдық-саяси жағдайы мен қазақ халқының әлеуметтік өміріндегі маңызды мәселелерді қарастыру.

Негізгі бөлім: Шортанбай Қанайұлының шығармашылығының әлеуметтік мәні. Шортанбай Қанайұлы (1818–1881) — зарзаман поэзиясының көрнекті өкілдерінің бірі. Оның шығармалары қазақ қоғамының әлеуметтік, саяси жағдайына өткір сындарлы көзқарасты білдіреді. Ақын өз шығармашылығында халықтың ауыр жағдайын, дәстүрлердің бұзылуын, билік пен байлардың озбырлығын, патша үкіметінің қысымын ашық түрде суреттейді. Шортанбайдың өлеңдерінде қоғамның рухани дағдарысы мен әлеуметтік теңсіздігі айқын көрінеді. Ол өзінің поэзиясында қазақ қоғамындағы терең өзгерістерге қарсы болды. Ақын патша үкіметінің қанауын, байлар мен манаптардың халыққа жасаған қиянаттарын ашық түрде сынға алады. Сонымен қатар, Шортанбай ұлттық құндылықтар мен дәстүрлерді сақтау қажеттігін алға тартады. Оның шығармашылығының негізгі идеясы — халықтың рухани тұтастығы мен ұлттық сананың оянуы, өткеннің құндылықтарын сақтап, заман талабына сай жаңаруы. Әлеуметтік мазмұн: Шортанбай өзінің өлеңдерінде халықтың тұрмысын, оның ауыр жағдайын суреттеп, әлеуметтік әділетсіздікті ашық айыптайды. Ақынның шығармаларында әлеуметтік теңсіздік, халықтың патша үкіметі мен жергілікті билеушілердің қысымына қарсы күресі көрініс табады. Шортанбайдың шығармашылығы сол кездегі қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымындағы қайшылықтарды айқындап, халықтың рухани жаңғыруы мен ұлттық бірлігін нығайтуға бағытталған.

Мурат Мөңкеұлының шығармашылығының әлеуметтік мәні. Мурат Мөңкеұлы (1843–1906) — қазақ поэзиясында өзіне тән ерекше орын алған ақын. Оның шығармашылығында қазақ қоғамының әлеуметтік мәселелері мен моральдық-этикалық құндылықтары кеңінен қамтылған. Мураттың өлеңдерінде халықтың тұрмысы, әділетсіздік, ұлттық сана мен жастарды тәрбиелеу

мәселелері маңызды орын алады. Мураттың шығармашылығы жастарды еңбекқорлыққа, адалдыққа, ұлттың болашағы үшін күресуге шақырады. Ол қазақтың дәстүрлері мен ұлттық құндылықтарын дәріштеп, жастарды ұлттық тәрбие алуға үндейді. Ақынның өлеңдерінде әлеуметтік теңсіздікке қарсы шығып, халықтың болашағына деген үміт пен сенімділікті көрсетеді. Мурат өз шығармаларында қоғамның рухани дағдарысынан шығу жолдарын ұсынады. Оның поэзиясындағы негізгі идеялар — адамдарды өзара құрмет пен ынтымаққа, ұлттық құндылықтарды сақтауға, жастарды елін сүйуге тәрбиелеу. Мураттың шығармашылығы қазақ халқының әлеуметтік мәселелерін шешуге деген үміт пен сенімді білдіреді. Ол халықтың ішкі рухани күшін, ұлттық сананы қалыптастыру жолдарын көрсетеді.

Дулат Бабатайұлының шығармашылығының әлеуметтік мәні. Дулат Бабатайұлы (1802–1874) — қазақ әдебиетінде әлеуметтік мәселелерді қозғаған ұлы ақындардың бірі. Дулаттың шығармалары қазақ қоғамының әлеуметтік теңсіздігі мен халықтың ауыр тұрмысына арналған. Оның поэзиясында патша үкіметінің қанауы, биліктің озбырлығы, хандық билік пен манаптардың әділетсіздігі сынға алынады. Дулаттың өлеңдерінде халықтың қиын-қыстау жағдайы мен оның тәуелсіздікке ұмтылысы айқын көрсетіледі. Ақын өзінің шығармашылығында қазақ халқының рухани азаттығы мен әлеуметтік теңдігі үшін күрес жүргізуді насихаттайды. Оның шығармалары ұлттың рухын оятуға, ұлттық бірлікті нығайтуға арналған. Дулаттың өлеңдерінде патша үкіметі мен жергілікті биліктің әділетсіздігі, халықтың құқығы үшін күрес мәселелері айқын көрініс тапқан. Оның шығармалары қазақ халқының тарихи жағдайына терең талдау жасап, халықты бірлікке, әлеуметтік теңдікке шақырады. Дулаттың поэзиясы өз уақытында ғана емес, бүгінгі таңда да әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған маңызды үндеулерді қамтиды. Зарзаман поэзиясының әлеуметтік мәні және оның өзектілігі. Зарзаман поэзиясының өкілдері Шортанбай, Мурат және Дулат өз шығармашылығында әлеуметтік теңсіздік, биліктің озбырлығы, халықтың ауыр жағдайы мен ұлттық бірлік

мәселелерін көтерді. Бұл ақындардың шығармашылығында қазақ халқының ұлттық сана-сезімін оятуға, рухани жаңғыруына, әділетсіздіктерге қарсы күресіне бағытталған ойлар айқын көрініс тапты. Зарзаман поэзиясының әлеуметтік мәні бүгінгі күнде де өзекті болып табылады. Қазіргі Қазақстандағы әлеуметтік мәселелер мен қоғамдық өзгерістер қазақ қоғамының өткен тарихынан алынған сабақтарды ескеруді талап етеді. Зарзаман ақындарының шығармалары қазақ халқының тарихында маңызды орын алады, себебі олар ұлттың бірлігі мен тәуелсіздігі үшін күресті, әділетсіздіктерге қарсы тұруды насихаттады.

Қорытынды бөлім: Зарзаман поэзиясының өкілдерінің шығармашылығы қазақ әдебиеті мен мәдениетінің дамуында ерекше орын алады. Бұл ақындардың шығармалары халықтың ұлттық рухын көтеруге, бірлігін сақтау мен әлеуметтік әділеттілікті орнатуға бағытталған құнды мұра болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қирабаев, С. Қазақ әдебиеті тарихының мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2004.
2. Мұханов, М. Қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1992.
3. Тәжібаев, Т. Шортанбай Қанайұлы және қазақ әдебиетінің тарихы. – Алматы: Жалын, 1980.